

HAYNALD LAJOS ÉS A CSÍKSZEREDAI MÚZEUMBAN ŐRZÖTT HERBÁRIUMA

MIKLÓSSY V. VILMOS

A Székelyföld növénytakarójának kutatástörténetét nyomozva első jelentősebb florisztikai adatokat tartalmazó forrásmunkaként **Lakatos István** 1702-ben írott **Siculiáját** kell megemlítenünk. E kéziratos formában maradt munka annak ellenére, hogy nem botanikus írása, korához viszonyítva igen jelentős florisztikai adatokat is tartalmaz. Ugyancsak a XVIII. században íródott **Benkő József** Transsilvaniája*, amelyben ha nem is részletességgel de szorványadatokban bővelkedve már a linnéi nomenklaturát használva találunk a Székelyföldre is vonatkozó botanikai adatokat.

Különben Benkő, aki egyben korának kitűnő növényismerője, Erdély flóráját is készült megírni, de kézirata elkallódott. A kézirat néhány másodpéldányát egy-két könyvtár még őrzi, s ezekre szükséges lenne jobban felfigyelni!

A XIX. század elején Erdély flórája különösen felkeltette mind a hazai, mind a külföldi szakemberek figyelmét. Egész sor neves botanikus járta-kutatta és nem egy esetben éppen Székelyföldről jeleztek a tudomány számára addig még ismeretlen növényfajokat.

Baumgartentől (1816) **Schurig** (1858), **Fusstól** (1866) **Simonkaiig** (1866) sok neves botanikust említhetnénk, akik ez időben a Székelyföld növénytakaróját is kutatták és az adatok közzétételével hozzá járultak flórájának mind tökéletesebb ismeretéhez. Így a Székelyföld tulajdonképeni flórisztikai leírásának kezdete a XIX. századra tehető.

Nem célunk, hogy a Székelyföld növénytakarójának kutatását a teljességre törekedve ismertessük, csupán egy eddig kevésbé ismert herbárium kapcsán szeretnénk adalékkal hozzájárulni flórájának kutatástörténetéhez.

* Benkő József: Transsilvania Sive Magnus Transsilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictus. Tom. I. Editio secunda, Claudiopoli, 1834. (Első kiadás. Vindobonae, 1778).

Dr. HAYNALD LAJOS (1816–1891)

A csíkszeredai Megyei múzeum őrzi annak a növénygyűjteménynek a töredékét, amelyet **Dr. Haynald Lajos** (1816—1891) ajándékozott az az egykori csíksomlyói főgimnáziumnak.

Mint ismeretes, Haynald Lajos korának kitűnő flóristája is. Nevét a botanikatörténet főleg mint a tudomány nagy mecénása tartja nyilván, ugyanis „kalócsai herbáriumával és könyvtárával, melyekre roppant összegeket áldozott a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytára mellett egy második központot teremtett“ amit végül is a Nemzeti Múzeumnak adományozott. „Alig akadt korában magyar botanikus, aki ne élvezte volna vendégszeretetét és ne használta volna föl tanulmányaihoz páratlan növénykincseit“ — jegyzi meg Gombocz Endre A magyar botanika története című munkájában.

Közismert, hogy Haynald jóvoltából jelent meg **Fuss M. Flora Transsilvaniae Excursoriája*** és **Neilreich A. Diagnoses plantariuma****, de az is ismeretes, hogy Simonkai Lajos éppen Haynald segítségével vált nagy botanikussá. Haynald mint flórista inkább növénygyűjtőként jelentkezik. Munkatársa a Kerner vezette **Flora Exiccata Austro-Hungarica**-nak. Több tízezer növényből álló herbáriumma részint egyéni gyűjtésből, részint mások felvásárlásából (Heuffel, Kotschi, Scott, De Candolle, Sadiro stb.), ajándékozásából és cserepéldányokból tevődik össze, s válik Európa legnevezetesebb magángyűjteményévé. Haynaldnak a tudományos világ előtti elismerését több akadémiai és tudományos társaság tiszteletbeli tagsága is jelzi, de a „Botanices egregius cultur“ iránti tiszteletet fejezi ki az a közel félszáz növénynev is, amellyel botanikus ismerősei nevét az egyes növényfajokban megörökítették. (*Ceratophyllum Haynaldianum* Borb. = *Ceratophyllum submersum* L. var. *Haynaldianum* (Borb.) Beck. ; *Sesleria haynaldiana* Simk. = *Sesleria rigida* Heuff. ; *Haynaldia villosa* (L.) Schur stb.).

Mint botanikus irodalmi munkássága néhány dolgozatra, az Akadémia ülésein neves botanikusok fölött tartott emlékbeszédre szűkül. Érdekes művelődéstörténeti munkához a **Flora Biblica** megírásához kezd. Akadémiai székfoglaló értekezését is ebből a témakörből tartja A szentírási mézgak és gyanták termőnövényei (1869) címmel. Bejárja Erdély valamennyi vidékét. Ekkor kezd igazában botanizálni, növényeket gyűjteni, „valószínűleg apja példájára, kinek szintén volt csinos herbáriumá“.

Útjai alkalmával járja be a Székelyföld egy részét és mint Kríza János, állandóan gyűjt. Míg Krízának a „vadrózsái“ gyarapodnak, addig Haynaldnak „exiccátája“ gyűl felmérhetetlen kinccsé. A Székelyföldön főleg a volt Csík-megye községeit látogatja. „Különösen a Balán felett elhúzódo Nagybagmás mészkővonulat növényzetéből gyűjtött igen érdekes példányokat, melynek néhányát a csíksomlyói főgimnáziumnak ajándékozott kis, többnyire külföldi növényekből álló herbáriumban...“ Amint a csíksomlyói gimnázium 1896-os Értesítője tanúsítja Haynald adománya „230 íven tartalmazott phanerogám növényt“ s „így a természetrajzi szertár szárított növénygyűjteménye 4436-ra szaporodott“.

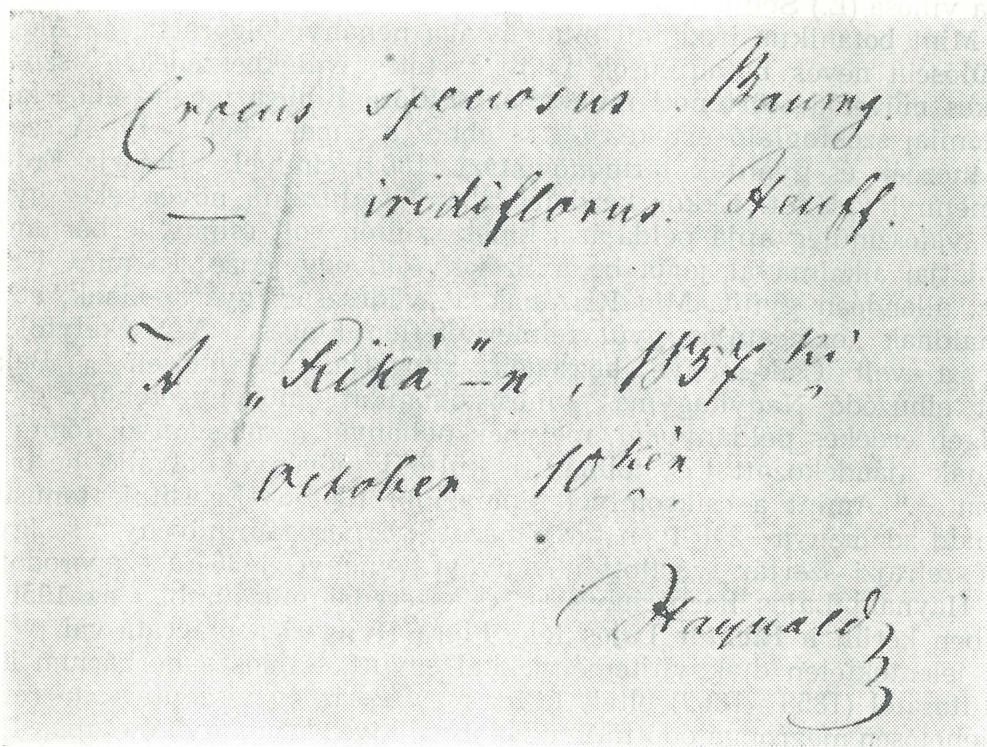
Haynald Lajos herbáriumma a csíkszeredai múzeumba az 1950-es években került a **Richter Lajos** féle **Flora Hungarica exiccata**-val, valamint jelentéktelen diákgyűjteményekkel együtt. Sajnos a herbárium összeállításától (1853—1862) eltelt közel másfélszáz év viszontagsága révén meglehetősen megrongálódott. Az egykori 230 íves adományból csupán 118-at őriz a múzeum természetrajzi részlege. Még az 1950-es években száz ív (préselt növény) cserepéldányként a marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Intézet herbáriumába került, míg 12 ívnek csak a kísérocédulája maradt meg. A meglévő 118 préselt növényt az 1976-os év folyamán a múzeum munkaközössége megfelelő tartósítás és restaurálás után újra-

* Fuss M.: *Flora Transsilvaniae excursoria*. Munificentia Soc. pro illustr. Transsilvaniae cognitione et Excellentissimo D. Archiepiscopi Dr. L. Haynald edidit. Soc. nat. curios Transilv. Cibiniensis. Cibinij. 1866.

** Neilreich A.: *Diagnosen der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefäßpflanzen, welche in Koch's Synopsis nicht enthalten sind*. Wien, 1867.

kötötte és mint a vidék botanikatörténeti anyagát igyekszik megmenteni az utókor számára. A növényeket kézzel írt — némely esetben nyomtatott szövegű — kísérőcédulák követik, feltüntetve a növény tudományos elnevezését, gyűjtéshelyét és idejét, valamint a gyűjtő nevét, illetve Haynald aláírását.

A herbárium meglévő növényei közül 61 osztrák-svájci területen gyűjtődött. A gyűjtés helye, amint azt a kísérőcédulák is jelzik, Tirol, Windischmarnei, Teferegen, Brigen stb. Valószínű, hogy valamelyik korabeli osztrák botanikus gyűjtéséből valóak. Adomány vagy felvásárlás útján kerülhetett Haynald tulajdonába, habár életrajzi adatai szerint 1826—1882 között bejárja Közép- és Dél-Európa „virányait“, miközben sajátkezűleg is rengeteget gyűjt. Feltételezzük, hogy ezen ívek felvásárlás, illetve csere útján kerültek a herbáriumba, ugyanis a növények kísérőcédulái, amelyek ugyan Haynald kézírását őrzik, nem tartalmazzák aláírását, mint azt a többi sajátkezűleg gyűjtött növényeknél láthatjuk.

A gyűjtemény többi növénye a hazai flórából való. Számszerint 57 Erdélyben és a Bánságban gyűjtött növényt tartalmaz a herbáriumtöredék. Némely ezek közül is szerzett, azaz felvásárolt vagy cserepéldány. Ezt néhány kísérőcédulán „leg. Heuffel“, „leg. Horváth“ bejegyzések is jelzik. A növények gyűjtéshelye igen változatos: Gyulafehérvártól a Retezatig, a Pecze hév vizétől a Rikáig, a Tordai hasadéktól az Ünökőig stb.

A hazai flórából való növények közül 13 a mai Kovászna és Hargita megye területéről gyűjtődött. Ezeknek többsége a Hagymás vonulatából

való, mintegy jelezve, hogy a botanikus kedves gyűjtőhelye éppen a „Balán felett elhúzódnó Nagyhagymás mészkővonulata“ volt. Különben Haynald teljes gyűjteményébe a Székelyföldről igen sok növény került. Ezt részben Borbás Vincze közleménye is jelzi, ahol Haynald herbáriumának harasztfélét, illetve a Polypodiaceae, Equisetaceae és Lycopodiaceae családokba tartozó növényeket sorolja fel.

A herbárium növényeinek tudományos megnevezése általában azonos a mai használt nevekkal, de sok esetben ezeknek valamelyik Haynald korában használatos szinonímája. A hazai gyűjtésből származó növényeket a monumentális **Flora Republicii Socialiste România I—XII.** kötetei után, az osztrák gyűjtésből valókat **Janchen Erwin: Catalogus florae Austriae,** valamint az **Index Keewensis** segítségével határoztuk, értékeltük újra. Az újrachatózott növények ellenőrzésére a kolozsvári Botanikus kert munkaközösségét, személyesen Dr. Gergely Jánost kértük fel, kinek ezúton is köszönetet mondunk.

Az alábbiakban a herbárium azon növényeit soroljuk fel, amelyek a mai Kovászna és Hargita megye területéről gyűjtődtek. Tesszük ezt annál is inkább, hisz néhány növény jelzése első adat az illető előfordulási helyről, vagy éppen elnémult fitogeográfiai adatot képez.

Fam. **CLADONIACEAE**

1. **Baeomyces roseus** Pers.

„Feketehagymás, 29. Mji, 1860. Haynald. Pertinet ad **Lichenum,** familiam, cui nomen : **Cladoniaceae.**“

Fam. **RANUNCULACEAE**

2. **Hepatica transsilvanica** Fuss.

„*Hepatica transsylvanica* Schur. Alcsík, Nyergeshegy, 1857-ki, October 16-kán, Haynald.“

Fam. **CRUCIFERAE**

3. **Arabis alpina** L.

„Egyeskő. Majo 1862. Leg. Haynald.“

Fam. **VIOLACEAE**

4. **Viola alpina** Jacq.

„Egyeskő sedis Csík, 29 ; Majo, 1860. Haynald.“

Fam. **ROSACEAE**

5. **Filipendula hexapetala** Gilib.

„*Spiraea Filipendula* L. In sede Csík mente legit Horváth. 4028. Haynald.“

Fam. **PRIMULACEAE**

6. **Cortusa matthioli** L. ssp. **pubens** (Scott) Jáv.

„*Cortusa pubens* Schott. Öcsémteteje, Junio 1859. Leg. Haynald.“

Fam. **POLEMONIACEAE**

7. **Polemonium coeruleum** L.

„Ad Csíkszentimre. Haynald.“

Fam. **SOLANACEAE**

8. **Scopolia carniolica** Jacq.

„*Scopolina atropoides* Schult. Borszék, Junio. Haynald.“

Fam. **LABIATAE**

9. **Galeopsis speciosa** Mill. (Syn. *Galeopsis versicolor* Curt.)
„*Galeopsis versicolor* Smith. In sede Csík, legit Horváth. Haynald.“

Fam. **GENTIANACEAE**

10. **Gentiana verna** L.
„*Gentiana angulosa* M. B. Feketehagymás, 29 ; Maji, 1860. Haynald.“

Fam. **AMARYLLIDACEAE**

11. **Narcissus angustifolius** Curt.
„*Narcissus poeticus* L. Oláhfalú, Junius 6-kán, 1957. Haynald.“

Fam. **IRIDACEAE**

12. **Crocus banaticus** Gay. (Syn. *Crocus speciosus* Baumb. és *Crocus iridiflorus* Heuff.)
„*Crocus speciosus* Baumg. *iridiflorus* Heuff. A „Riká“-án, 1857-ki, october 10-kén, Haynald.“

Fam. **GRAMINEAE**

13. **Sesleria bielzii** Schur. (Syn. *Sesleria coerulans* Friv. ssp. *bielzii* Schur.)
„*Sesleria rigida* Heuff. Egyeskö, Sedis Csík, 29 ; Maji, 1860. Haynald.“

A hiányzó példányok közül csak a kísérőcédulája maradt meg, de a vidékünkéről gyűjtődött a **Botrychium lunaria** (L.) Sw. „*Botrychium Lunaria* Swartz. In sede Csík mense. legit Horváth. Haynald.“

Könyvészet

1. GOMBOCZ Endre : A bagyar botanika története. Budapest, 1936.
2. KANITZ Auguste : Le Cardinal Haynald Archevêue de Kalócsa considéré comme botaniste. Traduit avec l'autorisation de l'auteur par Edouard Martens. Gand, 1890.
3. BÁNDI Vazul : A csíksomlyói róm. kath. főgimnázium Értesítője az 1895—96 tanévről. Csíkszereda, 1896.
4. NEMES Félix : Dr. Haynald Lajos mint természettudós. Csíki Lapok. I. évf. 42—43—44 szám. 1889.
5. BORBÁS Vincze : Dr. Haynald L. érsek herbáriumának harasztféléi. Matematikai és természettudományi Közlemények. 1876/1877. XIV. köt.

**Haynald Lajos și herbariul lui păstrat la Muzeul din Miercurea-Ciuc
(Rezumat)**

Lucrarea de față, prin prezentarea herbariului Haynald Lajos donat fostului gimnaziu din Șumuleu, încearcă să adauge date noi la cunoașterea istoricului cercetării covorului vegetal al Ținutului Secuilor. Ca prim document important, care conține date floristice în cea ce privește Ținutul Secuilor este lucrarea lui Lakatos István : **Siculia...** scrisă în anul 1702.

În linii mari lucrarea trece în revistă activitatea lui Dr. Haynald Lajos (1816—1891) ca botanist, după care prezintă herbariul lui păstrat la Muzeul județean Miercurea-Ciuc. Herbariul astăzi conține 118 plante presate, 57 fiind colectate din Transilvania și Banat și 61 din Austria. La sfârșitul lucrării sînt înșirate cele 13 plante colectate de pe teritoriul județelor Covasna și Harghita, care în parte sînt date fitogeografice uitate.

**Haynald Lajos und sein, im Museum Miercurea-Ciuc aufbewahrtes
Herbarium
(Zusammenfassung)**

Die vorliegende Arbeit versucht — durch das Vorführen des Herbariums von Haynald, das dem Gymnasium in Șumuleu gegeben wurde — die historischen Kenntnisse über die Erforschung des Pflanzentepichs des Seklerlandes durch Daten zu vervollkommen.

Als ertes wichtiges Dokument, welche floristische Daten aus dem Seklerlande enthält, ist die (Schrift) von **Lakatos István : Siculia...** zu erwähnen geschrieben im Jahre 1702.

Im Grossen wiedergibt sie die Tätigkeit des katholischen Bischoft **Dr. Haynald Lajos (1816—1891)** als Botanist, und danach präsentiert sie sein Herbarium, welches im Kreismuseum in Miercurea-Ciuc aufbewahrt wird. Das Herbarium enthält heute 118 gepresste Pflanzen, welche aus dem Banat (57 Stücke) und aus Österreich Stammen (61 Stücke).

Am Ende der Arbeit sind die im Kreis Covasna und Harghita gefundenen 13 Pflanzen aneinandergereiht, welche zum Teil phiogeographische Daten sind. die schön vergessen wurden.